

УДК 343.23

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.25>

КОРИСЛИВИЙ МОТИВ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Устрицька Н.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-0075-9458*

Устрицька Н.І. Корисливий мотив у складах кримінальних правопорушень проти власності.

У науковій статті аналізуються підходи щодо визначення поняття корисливого мотиву у кримінальних правопорушеннях проти власності та його кримінально-правове значення. Зокрема, звернено увагу, що у науці кримінального права та у судовій практиці панує позиція, що корисливий мотив охоплює діяння, спрямоване як на отримання майна, на яке винний не має права, так і на ухилення від здійснення обов'язкових платежів зі своїх власних коштів. Корисливий мотив – це мотив отримання наживи, прагнення збагачення завдяки вчиненню кримінального правопорушення. Кримінальні правопорушення з корисливим мотивом безпосередньо можуть бути вчинені на користь особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також на користь будь-яких інших третіх осіб.

В той же час, досліджено, що у кримінально-правовій науці та у судовій практиці містяться різні підходи щодо впливу корисливого мотиву на кримінально-правову кваліфікацію кримінальних правопорушень проти власності. Один підхід полягає у тому, що одним із завдань сучасного кримінального права є захист власника чи законного користувача від будь-яких посягань, незалежно від мотивів якими керувався винний і мети його діяльності, а інший – полягає у тому, що необхідність наявності саме корисливого мотиву визначається змістом самого поняття викрадення як діяння, що криміналізоване у ст. 185 КК, незалежно від окремого зазначення цього мотиву у змісті диспозиції цієї статті. Така ситуація зумовлена тим, що у статтях розділу VI Особливої частини КК не передбачено мотиви вчинення того чи іншого кримінального правопорушення проти власності, у тому числі і корисливого мотиву. Адже мотив є факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і виступає обов'язковою ознакою лише у випадках, коли прямо зазначений в законі або однозначно впливає з його змісту.

Підтримано позицію, що корисливий мотив аксіоматично впливає із аналізу інших ознак складу кримінальних правопорушень, зокрема, базується на змісті відповідних суспільно небезпечних діянь. Окрім цього, такий вид покарання як конфіскація майна дає можливість віднести кримінальні правопорушення проти власності, які пов'язані із розкраданням до корисливих.

Ключові слова: мотив, корисливий мотив, власність, кримінальне правопорушення.

Ustrytska N.I. Selfish motive in the composition of criminal offenses against property.

The scientific article analyzes approaches to defining the concept of a self-interested motive in criminal offenses against property and its criminal-legal significance. In particular, attention is drawn to the fact that in the science of criminal law and in judicial practice, the prevailing position is that a self-interested motive encompasses an act aimed both at obtaining property to which the offender has no right and at evading mandatory payments from his own funds. A selfish motive is a motive for obtaining profit, a desire to enrich oneself through the commission of a criminal offense. Criminal offenses with a selfish motive can be committed directly for the benefit of the person who committed the criminal offense, as well as for the benefit of any other third parties.

At the same time, it is studied that in criminal law science and judicial practice there are different approaches to the influence of a self-interested motive on the criminal-legal qualification of criminal offenses against property. One approach is that one of the tasks of modern criminal law is to protect the owner or legal user from any encroachments, regardless of the motives that guided the offender and the purpose of his activity, and the other is that the need for the presence of a self-interested motive is determined by the content of the very concept of theft as an act that is criminalized in Art. 185 of the Criminal Code, regardless of the separate indication of this motive in the content of the disposition of this article. This situation is due to the fact that the articles of Section VI of the Special Part of the Criminal Code do not provide for the motives for committing a particular criminal offense against property, including a mercenary motive. After all, the motive is an optional feature of the subjective side of the composition of a criminal offense and acts as a mandatory feature only in cases where it is directly indicated in the law or clearly follows from its content.

The position is supported that the mercenary motive axiomatically follows from the analysis of other features of the composition of criminal offenses, in particular, it is based on the content of the corresponding socially dangerous acts. In addition, such a type of punishment as confiscation of property makes it possible to attribute criminal offenses against property that are associated with theft to mercenary ones.

Key words: motive, selfish motive, property, criminal offense.

Постановка проблеми. Під час кримінально-правової кваліфікації іноді виникають труднощі, що зумовлені неясністю кримінального закону. Зокрема, у статтях розділу VI Особливої частини КК законодавець не передбачив корисливий мотив вчинення того чи іншого кримінального правопорушення проти власності. Як наслідок, в науці кримінального права і в судовій практиці спостерігаються різні підходи щодо обов'язковості встановлення при кримінально-правовій оцінці корисливого мотиву у кримінальних правопорушеннях проти власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корисливий мотив досліджували науковці в межах загального вчення про суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, а також при аналізі конкретних складів кримінальних правопорушень. Мотив вчинення кримінальних правопорушень проти власності досліджували у своїх працях Н.О. Антонюк, О.О. Дудоров, І.В. Газдайка-Василишин, Р.Л. Максимович, В.О. Навроцький та інші.

Метою статті є з'ясувати поняття корисливого мотиву і його кримінально-правове значення для кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності.

Виклад основного матеріалу. Мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого [1]. Корисливий – той, який прагне до власної вигоди, наживи, який ґрунтується на користі (матеріальній вигоді для кого-небудь, прибутку), який робиться для власної вигоди [2, с. 574]. Корисливий мотив – це мотив отримання наживи, прагнення збагачення завдяки вчиненню кримінального правопорушення. Збагачення можливе завдяки 1) отриманню матеріальних цінностей, зверненню у володіння та користування предметів, які не були власністю особи; 2) ухиленню від обов'язкових витрат, від сплати коштів, передачі цінностей іншим особам [3, с. 359].

Такого розуміння корисливого мотиву притримується і судова практика. Наприклад, згідно з вироком ОСОБА_1 визнано винуватою у тому, що вона 05 березня 2019 року о 15:00, знаходячись у приміщенні житлового будинку, діючи умисно, шляхом вільного доступу таємно викрала грошові кошти у сумі 6 000,00 доларів США, що за курсом Національного банку України на день викрадення становило 160 962,50 грн, чим завдала потерпілому значної матеріальної шкоди. Крім того, ОСОБА_1 04 червня 2019 року о 12:30, знаходячись у вищевказаному будинку, діючи умисно, повторно таємно викрала належні ІР камеру марки «Dahua» моделі «IPC-C 15P» з картою пам'яті «Kingston» microSD 64 Gb, чим завдала потерпілому матеріальної шкоди на загальну суму 1 682,75 грн. В своїх касаційних скаргах ОСОБА_1 та її захисник заперечують наявність корисливого мотиву щодо викрадення відеокamera, яка належала потерпілому мотивуючи це тим, що єдиною метою ОСОБА_1 було знищення вірогідно зафіксованих на цій відеокamerі обставин вчиненої нею попередньо крадіжки грошей з будинку потерпілого.

Однак колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду визначила, що маючи на меті знищення вірогідно зафіксованих на відеокamerі обставин вчиненої ОСОБА_1 попередньо крадіжки грошей з будинку потерпілого, остання мала корисливий мотив, який полягав

у бажанні засудженої уникнути матеріальних витрат та обов'язків, які незворотно настають при притягненні особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 185 КК України. Усвідомлюючи необхідність повернення викрадених грошових коштів, понесення додаткових витрат у зв'язку із покладенням обов'язку щодо відшкодування шкоди (матеріальної, моральної) потерпілому, ОСОБА_1 керувалась корисливим мотивом, пов'язаним із матеріальними благами, які мали для засудженої велике значення [4].

Отож корисливий мотив охоплює діяння, спрямовані як на отримання майна, на яке винний не має права, так і на ухилення від здійснення обов'язкових платежів зі своїх власних коштів.

У п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2 зазначено, що вигоду від вбивства з корисливих мотивів можуть набувати і треті особи [5]. Приєднуючись до цієї позиції Пленуму Верховного Суду, О.Ю. Бєдовська, зазначає, що корисливість у цьому випадку визначається тим, що винним усвідомлює отримання користі третіми особами та прагне цього. Тому кримінальні правопорушення з корисливим мотивом безпосередньо можуть бути вчинені на користь особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, на користь близьких їй осіб або на користь будь-яких інших третіх осіб [6, с.53].

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що у статтях розділу VI Особливої частини КК не передбачено мотиви вчинення того чи іншого кримінального правопорушення проти власності, у тому числі і корисливий мотив. Відповідно виникає питання чи є корисливий мотив обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушень проти власності? Адже мотив є факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і виступає обов'язковою ознакою лише у випадках, коли прямо зазначений в законі або однозначно випливає з його змісту. З цього приводу у науці кримінального права та у судовій практиці зустрічаються різні позиції.

Наприклад, у постанові Верховного Суду від 6 грудня 2018 року у справі № 718/642/16-к акцентовано увагу, що за відсутності корисливого мотиву в діях винної особи, яка заволоділа майном, грабіж відсутній. Зокрема, Судом встановлено намагання останньої діяти не з метою викрадення телефону, а особистих інтересів – викриття свого чоловіка у зраді, який у цей час розмовляв з потерпілою по телефону, та за відсутності при цьому будь-якого корисливого мотиву [7]. У постанові Верховного Суду від 21 жовтня 2021 року у справі № 596/1688/18 теж звернено увагу на тому, що корисливий мотив є складовим елементом суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, яке передбачене ч. 1 ст. 186 КК України [8]. Такий висновок міститься і в постанові Верховного Суду від 14 травня 2024 року у справі № 682/1147/22 [9].

Щодо мотиву вчинення крадіжки, то Верховний Суд у постанові від 25 січня 2020 року справа № 234/1145/19 залишив без задоволення касаційну скаргу прокурора на вирок місцевого та ухвалу апеляційного судів у кримінальному провадженні за обвинуваченням особи у крадіжці ч. 1 ст. 185 КК України. Зокрема особу було визнано невинною у вчиненні крадіжки та виправдано, оскільки не доведено, що в його діянні є склад кримінального правопорушення. Суд першої інстанції дійшов висновку, що в діях особи нема корисливого мотиву, оскільки особа мала на меті зробити вільним прохід під будинком, тому і зняв хвіртку і залишив її на зберігання в підвалі будинку з метою повернення. Суд не встановив і бажання особи завдати шкоду майну потерпілого. У той же час, у касаційній скарзі прокурор наголосив, що корисливий мотив не передбачений у ч. 1 ст. 185 КК України, а тому встановлення судом відсутності саме такого мотиву не може бути підставою для ухвалення виправдувального вироку. Такі доводи Верховний Суд визнав необґрунтованими, адже необхідність наявності саме корисливого мотиву визначається змістом самого поняття викрадення як діяння, що криміналізоване у ст.185 КК України [10].

Однак, існує інша позиція, зокрема, колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду в ухвалі від 16 серпня 2022 року у справі № 404/3767/20 зазначає, що не можна погодитися із позицією про те, що корисливий мотив при крадіжці - це бажання одержати вигоду, матеріальну користь, наживу для себе або третіх осіб. У випадку звернення винним чужого майна на свою користь або на користь третіх осіб слід констатувати наявність у діях винного корисливої мети, яку, власне, самим фактом звернення майна винний і досягає. Однак досягнення такої мети не обов'язково поєднується з наявністю в діях винного корисливого мотиву. Винний, переслідуючи мету звернення майна на користь інших осіб (наприклад, сиріт), може керуватися альтруїстичними мотивами. Ще приклади: 1) винний викрав майно у сусіда з яким був у неприязних стосунках і викинув викрадене з метою помсти не пошкодивши його; 2) винний викрадає майно, яке стано-

вить культурну та історичну цінність й передає його у користування як експонат у музей; 3) винні (підлітки) викрадають майно у іншої особи на спір і з метою зняти відеоролик для розміщення у соціальних мережах, після чого майно закопують у лісі. Це свідчить про те, що в основі крадіжки можуть лежати і мотив наслідування (солідарність), альтруїстичні спонукання (бажання допомогти, показати щедрість), мотиви помсти та мотиви самовираження. Отже, з огляду на вказане, колегія суддів вважають, що крадіжка може бути вчинена не лише з корисливих мотивів. Факти заволодіння чужим майном без подальшого його звернення на свою користь чи на користь третіх осіб (тобто вчинення діяння без корисливої мети), теж повинні кваліфікуватися як крадіжка [11].

Слід відмітити, що на сучасному етапі розвитку кримінального права простежується підхід, за яким корисливий мотив і корислива мета не є обов'язкові ознаки кримінальних правопорушень проти власності. Зокрема, Н.О. Антонюк наводить аргументи, що основним завданням норм, що передбачали відповідальність за злочини проти власності у радянський період було недопущення наживи, викорінення паразитування за рахунок інших; сьогодні перед державою стоїть інше завдання – належний захист власності від злочинних посягань; головним завданням сучасного кримінального права є захист власника чи законного користувача від будь-яких посягань, незалежно від мотивів якими керувався винний і мети його діяльності [12, с.196].

І.Б. Газдайка-Василишин вважає, що корисливу мету та корисливий мотив не слід визнавати обов'язковими ознаками жодного зі злочинів, що передбачені статтями розділу VI Особливої частини КК, а випадки вчинення посягань на власність без таких мотивів та мети слід кваліфікувати за відповідними статтями цього розділу (залежно від способу вчинення цих посягань) [13, с. 181].

В той же час, В.О. Навроцький зазначає, що обов'язковість корисливого мотиву і мети законодавець часто вважає настільки необхідною, що навіть не вказує на відповідну ознаку складу злочину в диспозиції статті Особливої частини КК. Про корисливий мотив чи корисливу мету яких прямо в КК не вказано свідчать інші елементи та ознаки складу кримінального правопорушення [3, с. 355]. Окрім цього, В.О. Навроцький зазначає, що одним із правил тлумачення кримінального закону полягає у тому, що при встановленні змісту диспозиції статей Особливої частини КК потрібно враховувати санкцію, зокрема вид покарання дозволяє визначити зміст ознак, названих у диспозиції статті [14, с. 60]. Якщо звернутись до ч. 4 ст. 185 КК України, то у санкції передбачено як обов'язкове додаткове покарання конфіскація майна. Такий вид покарання є і у ч. 5 ст. 186, ч.ч. 2, 3, 4 ст. 187, ч.ч. 3, 4 ст. 189, ч. 5 ст. 190, ч. 5 ст. 191 КК України. Однією з підстав призначення конфіскації майна є вчинення тяжких та особливо тяжких корисливих злочинів (ч. 2 ст. 59 КК України). Від так такий вид покарання як конфіскація майна дає можливість визначити зміст ознак крадіжки та інших кримінальних правопорушень проти власності і віднести їх до корисливих кримінальних правопорушень.

Слід погодитись із Р.Л. Максимовичем, що корисливий мотив у кримінальних правопорушеннях проти власності базується на змісті відповідних суспільно небезпечних діянь. Зокрема, науковець зазначає, що розкрадання вчиняється з прямим умислом, що зумовлено характером об'єктивної сторони посягання. Інтелектуальна ознака умислу у разі розкрадання полягає в усвідомленні особою як фактичних, так і соціальних ознак свого діяння та його наслідків. Особа усвідомлює ознаки предмета розкрадання, зокрема, й те, що воно є чужим для неї. Усвідомлюючи вказані ознаки, особа передбачає також наслідки вчинюваного діяння, заподіяння матеріальної шкоди власнику та протиправне збагачення самого себе або інших осіб, яким передано викрадене майно. Розуміючи такі ознаки, особа усвідомлює суспільно небезпечний характер вчинюваних дій, їх спрямованість проти власності, кримінальну караність вчиненого [15, с. 97].

Висновок. Зміст корисливого мотиву полягає в отриманні наживи, у прагненні збагатитися завдяки вчиненню кримінального правопорушення. Збагачення можливе завдяки отриманню матеріальних цінностей, зверненню у володіння та користування предметів, які не були власністю особи, а також ухиленню від обов'язкових витрат, від сплати коштів, передачі цінностей іншим особам. Кримінальні правопорушення з корисливим мотивом безпосередньо можуть бути вчинені на користь особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також на користь будь-яких інших третіх осіб.

Хоча законодавець не вказав корисливий мотив безпосередньо у диспозиції кримінально-правової норми, у яких передбачено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності, він аксіоматично впливає із аналізу інших ознак складу кримінальних правопорушень, зокрема, базується на змісті відповідних суспільно небезпечних діянь.

Приклади із судової практики показують, що мотив має ключове значення для кримінально-правової оцінки діяння. Вищій судовій інстанції слід забезпечити єдність судової практики, адже така єдність забезпечує правову визначеність як фундаментальну складову верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бажанов М.І. Кримінальне право України. URL: pravoznavec.com.ua/books/letter/25/%C1/1511.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і гол. Ред. В.Т. Бусол. Київ-Ірпінь: ВТФ «Петрун», 2005. 1728 с.
3. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.
4. Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2021 року справа № 650/1083/19 (провадження № 51-2203км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424422> (дата звернення: 02.09.2025).
5. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова від 07.02.2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 02.09.2025).
6. Бедовська О.Ю. Щодо змісту корисливого мотиву при вчиненні злочинів проти власності. *Молодий вчений*. № 4 (80). 2020. С. 51–54.
7. Постанова Верховного Суду від 6 грудня 2018 року у справі № 718/642/16-к (провадження № 51-3288км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78501871> (дата звернення: 02.09.2025).
8. Постанова Верховного Суду від 21 жовтня 2021 року у справі № 596/1688/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100614149> (дата звернення: 02.09.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 14 травня 2024 року у справі № 682/1147/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212816> (дата звернення: 02.09.2025).
10. Постанова Колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суд Верховного Суду від 25 січня 2020 року у справі № 234/1145/19у. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94452887> (дата звернення: 02.09.2025).
11. Ухвала Верховного Суду від 16 серпня 2022 року у справі № 404/3767/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852847> (дата звернення: 02.09.2025).
12. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.
13. Газдайка-Василишин І.Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2 (2). 2012. С. 178–187.
14. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
15. Максимович Р.Л. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину за чинним кримінальним кодексом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2 (2). 2025. С. 93–99.